

УДК 94+339.5(450+47+57):351.862.4(4)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-25-3>

Дьомін О.Б.

<https://orcid.org/0000-0001-5842-6926>

Самофатов М.І.

<https://orcid.org/0000-0002-1519-371X>

ІТАЛІЙСЬКО-РАДЯНСЬКА НАФТОВА УГОДА 1960 Р. У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

11 жовтня 1960 р. між італійською державною енергетичною компанією *Ente Nazionale Idrocarburi* (ЕНІ) та радянським «Союзнафтоекспортом» було укладено угоду про експорт до Італії партії нафти на 100 млн. дол. США в обмін на труби великого діаметру, машинне устаткування, шини та технічну допомогу. Ця угода, незважаючи на свій суто економічний характер, суттєво вплинула на міжнародну політичну обстановку свого часу.

По-перше, ця угода продемонструвала небезпечну тенденцію до встановлення економічної співпраці між країнами Європейської економічної спільноти та СРСР, незважаючи на приналежність до ворогуючих таборів «холодної війни». Невдовзі після її підписання Європейська економічна спільнота була змушена переглянути свою політику в енергетичній сфері та вперше ввести поняття «енергетична безпека» до офіційних документів.

По-друге, угода між ЕНІ та «Союзнафтоекспортом», в якій ціна нафти була нижче за загальносвітову, слугувала приводом для НАТО заявити про існування радянського плану *Soviet Oil Offensive*. Згідно тогочасних звітів, СРСР планував експортувати величезні обсяги до країн Західної Європи в обмін на зміну їх політичної позиції на більш нейтральну. В результаті проведених досліджень Економічний комітет НАТО та Конгрес США обмежились виданням рекомендацій щодо продовження вивчення планів СРСР з розширення торгівлі із країнами Західної Європи та встановлення лімітів на імпорт радянської нафти.

По-третє, непрямим наслідком підписання цієї угоди стало утворення Організації країн-експортерів нафти, яка побоювалася демпінгу ціни на нафту через появу нового конкурента. В 1960 р. заснування цієї організації лишилося непоміченим, однак в подальшому вона значно вплинула на розвиток історії останньої третини ХХ ст.

Таким чином, дослідження обставин підписання італійсько-радянської нафтової угоди 1960 р. дозволяє простежити формування проблеми європейської енергетичної безпеки, яка є актуальною для країн Європейського Союзу і в наш час.

Ключові слова: інтеграція, Європейський Союз, Італія, СРСР, НАТО, США, нафта

Проблема енергетичної безпеки Європейського Союзу в останні роки тільки загострюється. Природньо, що в останні роки тільки збільшується кількість досліджень, які розглядають її з різних підходів, переважно економічного та політологічного. Історичний підхід, проте, теж є важливим, оскільки проблема енергетичної безпеки стояла перед європейськими інтеграційними структурами на протязі усього часу їх існування. Власне кажучи, дана проблема стала одним із поштовхів до початку самого процесу європейської інтеграції. Остаточне усвідомлення важливості енергетичної безпеки та необхідності пошуку її забезпечення прийшло до країн-учасниць Європейської економічної спільноти на початку 1960-х рр.

Одним із епізодів, який змусив країни «шістки»: ФРН, Францію, Італію, Нідерланди, Бельгію, Люксембург сформулювати наміри щодо проведення спільної політики в енергетичній сфері, стало підписання угоди між італійською державною компанією Ente Nazionale Idrocarburi (ЕНІ) та радянським «Союзнафтоекспортом» 11 жовтня 1960 р. Ця угода стала однією з ключових подій у процесі перетворення СРСР на вагомого експортера нафти до країн Європи. Ця ж угода спонукала країни ЄЕС та НАТО замислитися щодо можливих наслідків торгівлі енергоресурсами з СРСР та шукати шляхи протидії.

Найбільш ґрунтовно обставини підписання угоди 1960 р. між ЕНІ та «Союзнафтоекспортом» висвітлені у праці італійської дослідниці Бруно Баньято «Спроби остполітік» [1]. Автор вперше опрацювала низку джерел з відповідних фондів архіву компанії ЕНІ, низки інших італійських компаній, а також дипломатичних джерел, і реконструювала усі обставини підписання контракту. Б. Баньято відома і як дослідниця інших напрямків діяльності ЕНІ, зокрема, вона досліджувала зв'язки компанії із алжирськими повстанцями під час Алжирської війни за незалежність [2]. Пізніше до вивчення обставин підписання контракту звертались такі італійські вчені, як Роберто Кантоні [3] та Алессандро Салаконе [4]. Загалом діяльності компанії ЕНІ та її першого очільника – Енріко Маттеї – приділена доволі велика увага у сучасній італійській історіографії. Наявні дослідження цієї тематики були підсумовані у праці Джузеппе Оддо та Ріккардо Антоніані «Італія у нафті: Маттеї, Чефіс, Пазоліні і розбита мрія енергетичної незалежності», яка вийшла у 2022 р. [5]. Проте, для них характерне прагнення, певним чином, виокремити угоду із загальноєвропейського політичного і економічного процесів. В українській історіографії це питання практично не розроблене.

Література, присвячена проблемі енергетичної безпеки ЄС та його попередника, ЄЕС, є доволі обширною. Однією з перших праць на цю тему є «Довідник з Європейської економічної спільноти», виданий у 1965 р. під редакцією Гордона Віла [6]. У нашому дослідженні також були використані: робота Деніела Єргіна «Великий куш» [7], присвячена історії нафтогазової промисловості; стаття Грегорі Папанікоса, яка підсумувала наявну дискусію щодо проблеми енергетичної безпеки [8]; стаття Джонатана Фішбейна, в якій виділено етапи еволюції політики ЄЕС в енергетичній сфері [9]. Значним проривом у дослідженні даної проблематики стала стаття «Історичні показники енергетичної безпеки в країнах ЄС», яка вийшла у 2018 р. за співавторства Кенічі Макамото, Мікаліса Думпоса та Костаса Андрісопулоса [10]. Автори обробили величезний масив даних економічної статистики та проаналізували зміну різноманітних показників енергетичної безпеки у країнах ЄС впродовж останніх десятиліть.

У широкому контексті боротьба Італії за енергетичну безпеку представлена у праці Антоніо Варсорі «Від Ренесансу до занепаду. Міжнародна історія

республіканської Італії» [11], яка є найбільш сучасним і ґрунтовним дослідженням міжнародної історії Італії з 1945 р. Проблематика внутрішнього розвитку Італії цих років подана в класичній праці британського історика Пола Гінсборга «Історія Італії від післявоєнного часу до сьогодення» [12]. Загалом, вищезазначені автори не вважають, що зближення Італії з СРСР загрожувало євроатлантичному вектору зовнішньої політики Італії. Радше, ці відносини розглядаються як спосіб підвищення міжнародного престижу країни, яка бачила себе в якості посередника між США та СРСР з європейських питань. Також, деякі питання розвитку Італії 1960-х рр. висвітлювались авторами у попередніх дослідженнях [13; 14]. Для висвітлення історії італійсько-радянських відносин також була залучена праця американського історика Джея Кларка, присвячена спробам зближення між фашистською Італією та СРСР у 1930-ті рр. [15].

В якості джерельної бази нашого дослідження були використані кілька груп документів. По-перше, були проаналізовані офіційні документи ЄЕС, що визначали її політику в енергетичній сфері наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. [16; 17]. По-друге, були залучені матеріали з історичного архіву італійського енергетичної компанії ЕНІ, які дають можливість чітко встановити обставини підписання контракту 1960 р. між ЕНІ та «Союзнафтоекспортом» [18; 19; 20; 21]. Третю групу документів складають опубліковані джерела із зовнішньої політики США [22; 23], СРСР та Італії [24]. Ще одним важливим джерелом для оцінки впливу угоди на міжнародні відносини став звіт «Радянська нафта у Холодній війні» [25], заслуханий у 1961 р. у конгресі США. Додатково була залучена економічна статистика [26; 27], а також мемуари посла Італії в СРСР Луки Пьетромаркі [29], видані завдяки Б. Баньято.

Наше дослідження продовжує роботу, започатковану італійськими дослідниками даної проблематики, і вводить угоду 1960 р. у контекст європейської енергетичної безпеки, зокрема, залучаючи офіційні документи ЄЕС, які раніше ігнорувалися через розгляд проблеми виключно у парадигмі «холодної війни».

Нині в науковій спільноті не досягли консенсусу щодо визначення того, чим є енергетична безпека. Грецький дослідник Г. Папанікос на основі аналізу більш ніж ста статей за даною тематикою виділив наступні складові енергетичної безпеки:

- наявність енергії;
- інфраструктура;
- ціни на енергію;
- соціальні ефекти;
- вплив на навколишнє середовище;
- управління;
- енергоефективність [8].

Принаймні перші чотири пункти були важливими для європейських країн ще з початку XIX ст., а особливо після завершення Другої світової війни, коли постало завдання відновлення економіки цілого континенту. Перша європейська інтеграційна структура – Європейське об'єднання вугілля і сталі – виникла в результаті врегулювання суперечок між Францією та Німеччиною щодо певних прикордонних територій, зокрема багатого вугіллям Саарського басейну, який був бажаним призом під час двох світових воєн. Таким чином, проблема енергетики була в центрі євроінтеграції з самого початку цього процесу. Сама поява організації типу ЄОВС свідчила про значні історичні зміни. Починаючи з XVIII ст., Європа була важливим виробником найкращого на той час джерела енергії – кам'яного вугілля. Це було значною перевагою континенту під час промислової революції. Тепер, у середині XX ст., Європа вперше за довгий час зіткнулася з усвідомленням того, що, як мінімум, в найближчі десятиліття їй доведеться існувати в умовах постійного дефіциту енергоносіїв.

Політика Європейської економічної спільноти в енергетичній сфері наприкінці 1950-х рр.

Незабаром, у 1957 р., на основі ЄОВС виникла нова євроінтеграційна структура – Європейська економічна спільнота (ЄЕС), яка поставила собі за мету досягти утворення спільного європейського ринку на основі вже досягнутого рівня взаємодії. Важливим джерелом для вивчення питання енергетичної безпеки в цій організації є Протокол про засоби забезпечення узгодженої політики у сфері енергетики, підписаний 8 жовтня 1957 р. Радою Міністрів ЄЕС та Вищим органом ЄЕС (попередником сучасної Європейської комісії). Протокол складається із преамбули, п'яти статей та додатку [16].

У преамбулі викладені причини підписання протоколу. Автори документу зазначають, що навіть якщо станом на 1957 р. між країнами-учасницями ЄЕС не існує єдиного ринку, потреба в узгодженні політики у сфері енергетики є нагальною, адже нерівноправність у забезпеченні енергією є перешкодою, яку дуже важко подолати, і в подальшому ця нерівноправність буде тільки зростати, оскільки потреби європейських країн в енергії будуть зростати швидше, аніж видобуток внутрішніх енергетичних ресурсів. Інвестиції у енергетичний сектор є дорогими і повертаються через довгий час; спроба самостійно забезпечити свою енергетичну безпеку може ускладнити економічне становище будь-якої європейської держави [16].

Далі у преамбулі відзначається складність ведення енергетичної політики, яка приховує у собі кілька фундаментальних варіантів дій: надання переваги надійності постачання або більш низькій ціні; зосередження на покритті поточних потреб або покриття потреб з урахуванням майбутнього попиту; як забезпечити попит у надзвичайних ситуаціях. Враховуючи все перелічене, були запропоновані наступні міри:

- оцінити перспективні резерви енергії та розробити прогноз щодо майбутніх потреб;
- встановлення умов, за яких інвестиції у енергетичний сектор та підприємства можуть здійснюватися у найбільш економний спосіб;
- координація енергетичної політики, включаючи торгівлю з третіми країнами, та із загальною економічною політикою кожної країни [16]

Серед статей Протоколу особливу увагу в рамках нашого дослідження звертає на себе стаття 5. «Без шкоди для роботи, що проводиться в рамках Ради асоціації з Великою Британією, і відносин з країнами, що не є членами Співтовариства в рамках Організації європейської економічної кооперації, за взаємною згодою може бути вирішено, а також для вивчення конкретних проблем запросити представників країн, які не є членами ЄЕС, брати участь у засіданнях зі Спільним комітетом або в спеціальних сесіях за участю Вищого органу та Ради міністрів» [16]. Таким чином, цей протокол мав би сприяти консолідації зовнішньої політики країн «шістки» (ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія і Люксембург) у енергетичних питаннях.

Італія, яка була членом ЄЕС та інших євроінтеграційних утворень, теж формально взяла на себе зобов'язання, перелічені у протоколі. На відміну від інших членів асоціації, ця країна ніколи не мала власних значних покладів вугілля. З моменту здобуття незалежності Італія завжди була імпортером енергоресурсів, тому проблема енергетичної безпеки для цієї країни не була новою, а енергетичний сектор напряму керувався державою ще з часів диктатури Беніто Муссоліні. Після Другої світової війни союзники планували ліквідувати низку державних підприємств, зокрема і державне підприємство *Aziende Generale Petrole Italiana* (АДЖП). Проте, голова ліквідаційної комісії – командир партизанського загону християнських демократів, Енріко Маттеї, який мав чималий досвід роботи на хімічних підприємствах, виступив проти ліквідації АДЖПу. Е. Маттеї вдалося відстояти перед урядом власну точку зору, а зрештою і очолити АДЖП [12, р. 218-219].

Спираючись на дані геологічної розвідки, АДЖП ще у 1945 р. розпочав видобуток нового на той час джерела енергії – метану – у долині річки По. За кілька років обсяги видобутку метану значно збільшились, а сам метан посів вагоме місце у забезпеченні енергією промислових підприємств Північної Італії. В 1953 р. в Італії на базі АДЖП було створено державне енергетичне підприємство ЕНІ, яке повинно було займатися питанням пошуку джерел енергії для зростаючих потреб італійської економіки [12, р. 219-221]. У пошуках нафти ЕНІ почала активну діяльність в різних країнах Північної Африки і Близького Сходу [2], а в підсумку дісталася і до СРСР – нового великого експортера на світовому ринку нафти. Відомий італійський письменник, поет і режисер П'єр Паоло Пазоліні так охарактеризував цю компанію: «Однак ЕНІ була не лише компанією, вона була топосом влади, і про

це всі надто добре знають, аби мені про це розповідати» [30, с. 108]. До початку розгляду обставин підписання угоди між ЕНІ і СРСР доцільно окреслити загальний контекст італійсько-радянських торгівельних відносин.

Передумови до відновлення італійсько-радянської торгівлі

Історія італійсько-радянської торгівлі бере свій початок з 20-х рр. ХХ ст. У 1920 р. глава італійського уряду Франческо Нітті оголосив про готовність Італії визнати СРСР, а 26 грудня 1921 р. в Римі було підписано попередню російсько-італійську угоду про фактичне визнання Італією СРСР і відновлення радянсько-італійських торговельних відносин [24, с. 24]. У 1922 р. було створено російсько-італійську торговельну асоціацію [24, с. 35], а в 1924 р. укладено угоду про торгівлю та мореплавання [24, с. 41]. Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. СРСР та Італія мали особливо тісні політичні та економічні відносини. Цей період докладно висвітлено в дослідженнях британського історика Джея Кларка [15], але з середини 1930-х рр. співпраця між країнами зійшла нанівець.

Протягом двох з половиною десятиліть до підписання угоди з ЕНІ торговельні контакти між СРСР та Італією були мінімальними. Це пов'язано з ворожими відносинами між країнами, особливо під час Другої світової війни, коли в СРСР воював Італійський експедиційний корпус в Росії (АРМІР). Після закінчення війни, незважаючи на підписання мирного договору в 1947 р. і договору про торгівлю і мореплавство в 1948 р., торговельні відносини залишалися незначними. Цьому сприяла економічна автаркія СРСР, вороже ставлення до нього Італії і навіть громіздка процедура узгодження будь-яких торговельних угод між країнами. Посольства країн заздалегідь домовилися про перелік і кількість товарів, які можна продати один одному. До того ж розрахунки за товарами здійснювалися в процедурі клірингу, тобто вартість товарів, що ввозилися СРСР, повинна була дорівнювати кількості товарів, що вивозилися ним, що сильно обмежувало товарообіг [1, р. 52-53].

У контексті історії «холодної війни» ключовим питанням є те, як країни з ворогуючих політичних таборів прийшли до необхідності інтенсивного розвитку двосторонніх економічних відносин. Можливий ключ до вирішення цього питання міститься в праці французького філософа Жана Бодріяра «Симулякри і симуляція»: «Ніяка стратегія вже неможлива, а будь-яка ескалація – це лише дитяча забавка, залишена для військових. Політична мета мертва, залишаються лише симулякри конфліктів і чітко окреслені цілі. «Космічні перегони» зіграли таку ж роль, як і ядерна ескалація. Саме тому космонавтика так легко змогла змінити його в 60-х рр. (Кеннеді / Хрущов) і паралельно розвиватися у вигляді «мирного співіснування» [29, с. 70]. Твердження філософа про смерть політики і стратегії в контексті сучасного світу є хибним, але цю тезу можна застосувати відносно до європейських міжнародних відносин кінця 1950-х – початку 1960-х рр.

Однак, необхідно зазначити, що правових інструментів для легальної торгівлі між західними країнами та СРСР не існувало. Країни НАТО і Варшавського блоку продовжували бачити один в одному головних ворогів. СРСР, хоч і декларував політику «мирного співіснування», не мав налагоджених механізмів розширення торгівлі із західними країнами; Західні країни, в свою чергу, обмежили співпрацю з СРСР у зв'язку з наявністю санкцій проти нього з боку Ко-Кому. Це стосувалося і Італії, внутрішня і зовнішня політика якої визначалася «холодною війною» [11, р. 75-77].

Дещо окремою була зовнішня політика ЕНІ, яка в цей час набула статусу «держави в державі». Головною метою цієї компанії було досягнення енергетичної незалежності Італії. Оскільки Італія практично не має власних джерел викопного палива, для досягнення своєї мети ЕНІ вступає в конкуренцію за місце на міжнародному ринку нафти [5, р. 51-70]. На початку 1950-х рр. ЕНІ вступила в боротьбу з картелем «Сім сестер» (термін, придуманий Е. Маттеї) – неформальним об'єднанням найбільших американських і європейських нафтових компаній, до якого додавалася восьма, французька компанія «Evian» в країнах Північної Африки і Близького Сходу. Е. Маттеї запропонував новий принцип розподілу прибутку від видобутку нафти – 25% для ЕНІ, 75% для держави, яка володіє родовищем, – що підірвало традиційний принцип розподілу прибутку 50/50 і нажило багато ворогів [7, р. 523-529]. Е. Маттеї не соромився порушувати існуючу міжнародну рівновагу, а в необхідних випадках навіть постачав повстанським рухам зброю і гроші, як це сталося в Алжирі [2, р. 23-27]. Тому він був цілком рішуче налаштований на налагодження торговельних відносин з СРСР, хоча офіційно Італія не могла мати ніяких відносин з СРСР без узгодження з іншими країнами-учасницями НАТО.

Політичне становище як всередині СРСР, так і всередині Італії сприяло зближенню. У 1956 р перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов висунув концепцію мирного співіснування двох систем, що означало готовність СРСР до значного розширення торговельного і наукового співробітництва з капіталістичними країнами. Для підвищення продуктивності радянської економіки СРСР необхідно було закуповувати нове обладнання для заводів за кордоном. Разом з тим, концепція мирного співіснування не знімала проблему протистояння між двома системами, хоча і заперечувала можливість війни між ними. Акцент у протистоянні змістився на мирні методи, економічну конкуренцію між капіталістичними і соціалістичними країнами [4, р. 2-5].

«Лівий поворот» почався в політичній сфері Італії в 1958 р. Правляча Християнсько-демократична партія вступила в коаліцію з Соціалістичною партією. До цього християнські демократи 5 років правили в коаліції з неофашистською партією Італійського соціального руху, а до 1953 р. мали незалежну парламентську більшість. Об'єднання християнських демократів і соціалістів стало можливим після розпаду союзу соціалістів і комуністів

[12, р. 356]. Багато в чому розрив був викликаний наслідками рішення XX з'їзду ЦК КПРС про розвінчання культу особи Йосипа Сталіна, що сильно вплинуло на популярність лівих партій в Італії [12, р. 275]. Водночас соціалісти були налаштовані на співпрацю з СРСР і зуміли нав'язати італійському уряду свою точку зору.

Е. Маттеї уважно стежив за розвитком міжнародної обстановки, а також за ситуацією всередині СРСР. У 1950-х рр. в Західному Сибіру були відкриті нові нафтові родовища, і глава ЕНІ вивчав можливість закупівлі радянської нафти. В історичному архіві компанії «ЕНІ» зберігається номер «Правди» від 14 жовтня 1958 р. (№ 318), в якому були опубліковані основні тези М. Хрущова на XXI з'їзді ЦК КПРС. Однією з головних тем, піднятих Хрущовим, була необхідність радикальної зміни паливного балансу країни для побудови сучасної економіки [18, f. 2-3]. Більш докладні дані можна знайти в журналі «Планова економіка», що видавався Держпланом СРСР. У 1955 р. питома вага нафти в загальному паливному балансі країни становила 23,7%, а газу – всього 2,6%. При цьому частка вугілля становила 68,5% [27, с. 43].

Підписання угоди 1960 р.

Глава ЕНІ зміг зрозуміти перспективи, які відкрилися перед ним. Радянська нафта повинна була бути дешевшою за близькосхідну через те, що в СРСР видобутком нафти займалася держава, яка не повинна була платити собі роялті. Крім того, збільшення обсягів видобутку нафти неминуче знизило її ціну на світовому ринку. Зі свого боку, СРСР потребував допомоги західних компаній для розробки нових родовищ і прокладання системи нафтопроводів по всій країні. Тому наприкінці 1958 р. Е. Маттеї здійснив короткий візит до СРСР. Візит проходив таємно, про нього знали лише італійські політики найвищого рангу [1, р. 342].

Візиту передувала дипломатична робота. У 1958 р. Італія змінила свого посла в СРСР – замість Маріо ді Стефано був призначений Лука П'єстромаркі. Це призначення свідчило про серйозні зміни в радянсько-італійських відносинах. М. ді Стефано був бездіяльним послом. За 7 років перебування послом в СРСР він так і не вивчив російську мову, а коло його спілкування в основному складалося з дипломатів однієї з їхніх країн. Однак М. ді Стефано був не єдиним, хто був винен у слабкому розвитку відносин між країнами: під час передачі справ Л. П'єстромаркі він говорив, що його головним завданням під час призначення було спостереження за американо-радянськими відносинами [1, р. 31]. Л. П'єстромаркі, навпаки, був енергійним послом. У своїх мемуарах пише, що він, як член Християнсько-демократичної партії, завжди був антикомуністом, але йому стало цікаво на власні очі побачити, як комуністичні ідеї втілюються на практиці [28, р. 9]. Але, незважаючи на негативне враження про СРСР, Л. П'єстромаркі активно допомагав італійським компаніям проникати на радянський ринок.

Поїздка делегації ЕНІ в СРСР в грудні 1958 р. була лише короткою зупинкою на шляху до Китаю, з яким ЕНІ також вела переговори. Але навіть до короткої зупинки Е. Маттеї готувався серйозно. Раніше за допомогою Л. П'єстромаркі він зміг включити ЕНІ в річний торговий план на 1958 і 1959 рр., а в угоді 1959 року вже йшлося про серйозну партію нафти – 800 тис. тонн. Для Е. Маттеї було підготовлено документ з чернеткою промови, яка мала переконати радянську сторону збільшити експорт нафти до Італії. Промова мала починатися зі слів: «Я належу до світу праці, а не до політики». Далі Е. Маттеї мав згадати, що між італійським капіталізмом і радянським соціалізмом немає гострого антагонізму, оскільки в Італії державі належала значна частка підприємств, особливо у важкій промисловості та інфраструктурі. Також держава побудувала розвинену систему соціальних виплат. Компанія ЕНІ також перебувала у державній власності, і її метою був не максимальний прибуток, а підтримка суспільства. ЕНІ хотіла закупити набагато більше нафти, а оскільки платежі з СРСР здійснювалися не грошима, а товарами, Е. Маттеї пропонував в обмін допомогу в проектуванні і будівництві нафтопроводів, допомогу у виробництві нафтопродуктів, а також синтетичного каучуку [19, f. 1-4].

Після цього італійська делегація вирушила до Китаю, а після повернення з Китаю один із заступників Е. Маттеї Джузеппе Ратті продовжив переговори разом з інженером Франческо Салімбені. Перш за все, вони зустрілися з директором «Союзнафтоекспорту» Е. Гуровим і подарували давньоримську монету. Дж. Ратті дізнався про можливість додаткових поставок нафти, а Гуров відповів, що можна поставити 200-300 тисяч тон нафти за ціною 10,85 дол. за 1 тонну або меншу кількість за ціною 10,88 дол. за 1 тонну. Також італійська делегація зустрілася з представниками компаній «Разноімпорт» і «Машинекспорт», щоб переконати їх закупити додаткові італійські товари на суму передбачуваної додаткової закупівлі нафти [21, р. 343-344].

Незважаючи на те, що візит делегації ЕНІ в СРСР і Китай проходив таємно, чутки про нього швидко поширилися по всьому діловому світу. Візит Е. Маттеї до двох могутніх комуністичних країн став надзвичайною подією. Вже 23 грудня 1958 р. посол США в Італії Джеймс Целлербах зустрівся з прем'єр-міністром Італії Амінторе Фанфані. Поїздка Е. Маттеї була однією з головних тем розмови. Дж. Целлербах сказав, що ця поїздка викликає серйозне занепокоєння. У відповідь А. Фанфані сказав, що Е. Маттеї, ймовірно, хотів нашкодити американським нафтовим компаніям. Тоді Дж. Целлербах зазначив, що американські нафтові компанії можуть розібратися самі, і його турбує політичний сенс поїздки. Дуже дивно, продовжив Дж. Целлербах, що така поїздка була дозволена, і відбувалася вона одночасно з важливими зустрічами НАТО. А. Фанфані став виправдовуватися тим, що Е. Маттеї попередив його лише за добу до від'їзду, та й взагалі цілі його поїздок були виключно комерційними, на що Дж. Целлербах заявив, що американський бізнесмен, який хоче вести справи з комуністами, матиме великі проблеми з урядом. Крім того,

це не приватне підприємство, а державна компанія. Дж. Целлербах побажав, щоб ЕНІ прислала до нього свого представника для координації подальших поїздок. Остання частина розмови про поїздку Е. Маттеї залишалася засекреченою [23, d. 232].

Е. Маттеї не зважив на тиск з боку США, і вже влітку 1959 р. його заступник Дж. Ратті знову вирушив до Москви. Протягом 3-х днів, з 2 по 4 липня, Дж. Ратті знову зустрічався з представниками «Союзнафтоекспорту», «Разноімпорту» і «Техмашекспорту» щодо можливості закупівлі ще більшої партії нафти. Заступник директора «Союзнафтоекспорту» В. Меркулов прийняв Дж. Ратті і заявив про готовність поставити в 1960 р. не менше 1 млн т нафти, що на той час було дуже великою партією нафти. З Самотлорського і Красноярського родовищ в Західному Сибіру можна було поставити по 200 000 тонн нафти, а з Туймазинського і Мухановського родовищ необмежену кількість нафти. Але під час переговорів з «Разноімпортом» і «Техмашекспортом» виникли непорозуміння. Керівник «Разноімпорту» Дробясько був дуже обережний і сказав, що був би радий отримати велику партію синтетичного каучуку, але нічого не зможе з ним зробити і розподілити належним чином, тому що через бюрократію нічого не можна зробити. Лебедев, представник «Техмашімпорту», намагався продемонструвати, що СРСР не потрібно нічому вчитися і нічого купувати в Італії. Зацікавити його вдалося лише тим, що Італія хоче купувати нафту в СРСР, а тому СРСР повинен отримати натомість техніку. В цілому амбіції ЕНІ були задоволені [20, f. 1-7].

Навесні 1960 р. почалися нові переговори між ЕНІ і «Союзнафтоекспортом». На цей раз мова йшла вже не про включення ЕНІ в загальний річний план торгівлі між Італією і СРСР, а про окремий контракт безпосередньо з фірмою. Переговори вели одні й ті ж особи: з боку ЕНІ – Дж. Ратті, а також інженер Саккі, з боку СРСР родовищ – представники «Союзнафтоекспорту», «Різноімпорту», «Техмашекспорту» і «Союзхімекспорту». Активну участь у переговорах взяв і посол Л. П'єтромаркі. Важлива деталь: з італійської сторони в переговорах брали участь не тільки ЕНІ, а й інші італійські фірми, такі як ФІАТ, Nuovo Pignone і Chatillon [21, f. 1-2].

З'ясування умов майбутнього контракту тривало протягом весни і літа 1960 року. Його умови вражали одночасно двома особливостями: дуже великою на той момент партією нафти і навіть неймовірно низькою ціною. Йшлося про 12 млн тонн нафти, яка мала бути експортована до Італії протягом 4,5 років. Що стосується ціни, то представники ЕНІ запропонували дуже низьку ціну – 1,10 дол. за барель, а представники «Союзнафтоекспорту» – 1,45 дол. за барель, що все ще було нижчим за світову ціну на нафту, яка в 1960 р. становила близько 1,60 дол. В результаті в контракті була прописана ціна 1,26 дол. за барель, який згодом знизився до 1,25 дол. Остаточна ціна, очевидно, виглядає як компроміс між радянською та італійською пропозицією [1, p. 368]. Загальна

вартість всієї партії нафти склала 100 млн. дол. обладнання для заводів вартістю понад 30 млн. дол. [1, р. 365].

Переговори були завершені 3 жовтня, після чого представники «Союзнафтоекспорту» попросили главу ЄІС якнайшвидше прилетіти для підписання контракту. Е. Маттеї приїхав через тиждень, 10 жовтня, а вже 11 жовтня контракт був підписаний. З радянського боку свої підписи поставили керівник «Союзнафтоекспорту» Є. Гуров і керівник «Машиноімпорту» Б. Мартинов. Того дня Хрущов був за кордоном, але був добре поінформований про переговори. Після повернення в країну він зустрівся з Л. П'єстромаркі і сказав йому, що угода піде на користь СРСР, тільки він шкодує, що не зміг зустрітися з Е. Маттеї особисто [28, р. 434].

Реакція НАТО та інших міжнародних акторів

Міжнародна реакція на підписання договору була дуже гострою. Насамперед це виявилось в період переговорів, коли країни-експортери нафти Близького Сходу вирішили об'єднатися для захисту своїх економічних інтересів. США, основний покупець близькосхідної нафти, оголосила про намір знизити ціни на нафту, оскільки СРСР збирався експортувати нафту за ціною, набагато нижчою від ринкової. 14 вересня, за місяць до підписання контракту між ЕНІ і СРСР, представники Іраку, Ірану, Саудівської Аравії, Кувейту, а також Венесуели домовилися в Багдаді про створення ОПЕК, яка повинна регулювати обсяги видобутку нафти в країнах-членах організації з метою підтримки ринкової ціни [1, р. 522-523].

Підписання контракту викликало обурення з боку США та НАТО. Представники Держдепу вважали, що контракт був частиною радянського плану «Нафтовий наступ», згідно з яким СРСР планував економічно прив'язати до себе країни Західної Європи, а потім відірвати їх від НАТО. Були підозри в існуванні плану. По-перше, ціна на нафту була нижчою за ринкову. По-друге, в тому ж 1960 р. була підписана аналогічна італійській угода з Німеччиною. У зовнішньополітичних документах США можна зустріти згадку про те, що в 1960 р. «Союзнафтоекспорт» проводив переговори з Royal Dutch Shell, проте сторони не змогли дійти згоди. Незважаючи на те, що переговори проходили таємно, співробітники Держдепартаменту були добре про них обізнані, про що повідомили керівництву компанії «Шелл» [12, d. 312]. Пізніше спеціальний посол США В. Гарріман прилетів до Італії, де поспілкувався з представниками італійського уряду, політиками, а також з самим Е. Маттеї щодо неприпустимості торгівлі з СРСР [3, р. 187].

Через кілька тижнів після підписання контракту між ЕНІ і СРСР Економічний комітет НАТО створив робочу групу з вивчення ступеня впливу СРСР на країни Західної Європи за допомогою нафти. Група вивчала це питання протягом шести місяців і опублікувала звіт у травні 1961 р. З'ясувалося, що країни Західної Європи почали закуповувати радянську нафту як через її низьку ціну; таким чином вони також продавали надлишки

промислової продукції, яку не могли продати на європейському ринку. Також з'ясувалося, що експорт радянської нафти в країни Західної Європи за кілька років значно зріс. Робоча група склала таблицю з розрахунками залежності кожної країни НАТО від радянської нафти. Один з найвищих показників був в Італії: 14% всього імпорту нафти становила радянська нафта, при цьому 20% внутрішніх потреб покривалося радянською нафтою. Завдяки новому контракту ЕНІ найближчим часом ці показники мали зрости. Робоча група розробила рекомендації щодо зменшення радянського впливу в Європі: заборона країнам НАТО збільшувати існуючу частку радянської нафти в імпорті країни, заборона продажу труб великого діаметру в СРСР, перенаправлення експорту СРСР в інші регіони світу. Ці рекомендації були включені до звіту, але не були виконані всіма європейськими країнами НАТО [1, р. 380-383].

Пізніше, в червні 1961 р., Конгрес США розглянув звіт «Радянська нафта в холодній війні», підготовлений Хелфордом Хоскінсом і Леоном Германом [25]. У звіті збільшення радянського експорту в Європу та інші частини світу розглядалося як частина агресивного маркетингового плану, спрямованого на витіснення інших виробників з ринку. Зокрема, у доповіді особливу увагу було приділено італійсько-радянській угоді, адже завдяки їй Італія стала найбільшим покупцем радянської нафти серед країн Західної Європи. Автори виділили три основні небезпеки угоди:

1) Умови, запропоновані СРСР, не можуть бути виконані іншими постачальниками нафти. Ціна на нафту за цим контрактом становила лише 62,5% близькосхідної нафти.

2) Радянська сира нафта, яка переробляється на італійських НПЗ, отримує статус продукту, виробленого в країнах Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і може бути перепродана в інші європейські країни. Таким чином, Італія стає майданчиком для збільшення частки радянської нафти на Європейському спільному ринку.

3) Залежність будь-якого члена альянсу НАТО від радянської нафти послаблює його позиції Західного світу і може призвести до серйозної кризи [25, р. 5-6].

Італійсько-радянська угода викликала різкий протест також з боку Великої Британії і Франції. Велика Британія побачила в ЕНІ загрозу для британської Royal Dutch Shell через агресивну експансіоністську політику італійської компанії, і навіть не дозволила ЕНІ вийти на британський ринок. Франція, зі свого боку, була продавцем і переробником північноафриканської нафти і виступала проти небажаної конкуренції. Західна Німеччина і Нідерланди, в свою чергу, прихильно ставилися до співпраці з СРСР в нафтовій сфері [3, р. 189-190].

Так, серед країн ЄС виникла дискусія щодо перегляду принципів енергетичної політики суб'єкта. Результатом дискусії стало прийняття в червні 1962 р. меморандуму про енергетичну політику. У доповіді відзначено швидкі

зміни, що відбулися в енергетичному балансі ЄЕС з 1950 р. Якщо в 1950 р. 70% всіх енергетичних проблем ЄЕС покривалося вугіллям, і лише 10% – за рахунок нафти, то в 1960 р. частка вугілля знизилася до 52%, а нафти і нафтопродуктів зросла до 30%. Прогнозувалося, що в 1970 р. частка нафти зросте до більш ніж 50%, а вугілля впаде до менш ніж 35%. Разом з тим, абсолютна потреба країн ЄС у джерелах енергії лише зростала завдяки стійкому економічному розвитку, особливо у сфері промисловості. Таким чином, країнам доведеться докласти спільних зусиль для забезпечення безперебійного постачання нафти в необхідних об'ємах [15, р. 11-14].

Статті 19-26 Меморандуму присвячені питанню енергетичної безпеки. У контексті нашого дослідження найцікавішою статтею є стаття 26, в якій йшлося про імпорт нафти з СРСР та країн комуністичного блоку, які в тексті опосередковано називалися «східними країнами» [15, р. 17].

Стаття 26. «Проблема поставок зі східних країн тісно пов'язана з безпекою поставок. Співтовариство не може ігнорувати небезпеку, яку для його постачання може становити припинення цього імпорту. Зараз світ перебуває в періоді енергетичного перенасичення, і рівень, якого зараз досягають за рахунок імпорту зі Сходу, не ставить Співтовариство в небезпечний стан залежності. Але ця ситуація може змінитися, якщо не будуть узгоджені певні загальні правила. Держави-члени вже проводять регулярні консультації щодо кількості нафти, яку вони включають у торговельні угоди з цими країнами. В рамках положень Римського договору, що стосуються встановлення спільної політики, яка, з огляду на умови торговельних відносин з країнами Сходу, передбачає контроль на рівні Співтовариства за допомогою квот, повинні бути зроблені заходи для того, щоб загальна квота для Співтовариства могла бути зафіксована»[17, р. 17]. Фактично, італійсько-радянська угода стала однією із позицій енергетичної політики Європи.

Висновки

Підсумовуючи, можна сказати, що італійсько-радянська нафтова угода мала значний вплив на європейську енергетичну безпеку, враховуючи значний обсяг контракту та його умови.

По-перше, це була одна з перших угод, яка дозволила СРСР у 1960-х рр. заявити про себе як про значного експортера нафти, здатного конкурувати з іншими великими постачальниками нафти, такими як країни Близького Сходу, Венесуела чи США. Маркетингова стратегія поставок великих обсягів нафти за зниженими цінами дозволила СРСР зайняти значну частину європейських та італійського ринків зокрема. Зі свого боку, Венесуела і країни Близького Сходу вступили в ОПЕК, побоюючись, зокрема, конкуренції з боку СРСР.

По-друге, італійське керівництво, погодившись на контракт ЕНІ з «Союзнафтоекспортом», створило прецедент, який згодом дозволив іншим італійським компаніям вийти на радянський ринок. За допомогою радянського ринку Італія сподівалася продати надлишки продукції в обмін на дешеві

енергоресурси, щоб підтримувати високі темпи економічного зростання. Така стратегія мала економічні вигоди для Італії за умови, що ціни на нафту і газ залишалися низькими. Починаючи з 1960-х рр., Італія перетворилася на одного з найбільших торгівельних партнерів СРСР і залишалася ним аж до розпаду останнього [26].

З політичної точки зору, найважливішим аспектом нафтової угоди була можливість використання СРСР нафти і газу як інструменту впливу на країни НАТО в Європі. Стрімке зростання продажів радянської нафти в Європі дозволило говорити про радянську нафтову наступальну стратегію. Італійсько-радянська нафтова угода розглядалася як один з яскравих прикладів реалізації цієї стратегії. З огляду на популярність Комуністичної партії Італії, посилення впливу СРСР потенційно може призвести до виходу Італії з НАТО, або навіть до переходу країни до блоку комуністичних країн.

Зрештою, країни ЄЕС були змушені переглянути свою спільну енергетичну політику в умовах недостатності власних джерел сучасних видів енергії. В оновленому меморандумі про енергетичну стратегію ЄС з'явився окремий розділ про енергетичну безпеку, який, серед іншого, містив положення про відмову від подальшого збільшення імпорту енергоносіїв з СРСР та інших країн комуністичного блоку.

Список використаних джерел та літератури

1. Bagnato B. Prove di Ostpolitik. Politica ed economia nella strategia italiana verso l'Unione Sovietica. 1958–1963. Firenze: Leo S. Olschki editore, 2003. 634 p. URL: <http://www.byterfly.eu/islandora/object/librib%3A229185#mode/2up>
2. Bagnato B. L'Italia e la guerra d'Algeria: il governo, i partiti, le forze sociali e l'Eni di Mattei. *Enrico Mattei e l'Algeria durante la Guerra di Liberazione Nazionale*. Algeri: Istituto Italiano di Cultura di Algeri, 2010. P. 23–40. URL: https://baldi.diplomacy.edu/diplo/texts/cantini_Mattei_IT.pdf
3. Cantoni R. Breach of faith? Italian-Soviet Cold War Trading and ENI's International "Oil Scandal". *Quaestio Rossica*. 2015. P.180–198. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01264554/document>
4. Salacone A. Le relazioni italo-sovietiche nel decennio 1958-1968. *Storicamente*. 2013. No. 5. P. 1-11. URL: <https://doi.org/10.1473/stor434>.
5. Oddo G., Antoniani R. L'Italia nel petrolio: Mattei, Cefis, Pasolini e il sogno infranto dell'indipendenza energetica. Feltrinelli, 2022. 544 p.
6. A Handbook on the European Economic Community. / Weil, G. (ed.). New York, Washington, London: Praeger. 1965. 479 p. URL: <https://aei.pitt.edu/3216/1/3216.pdf>.
7. Yergin D. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power. Simon&Schuster, 1991. 912 p. URL: <https://rb.gy/wr5a1x>
8. Papanikos G. T. Energy security, the European Energy Union and the Mediterranean countries. *Athens Journal of Mediterranean Studies*. 2015. No. 3. P. 341-354. URL: <https://rb.gy/jb6vvx>
9. Fishbane, J.D. The Troubled Evolution of Energy Policy in the EEC: A Discordant Note in the Harmonization Process. *Akron Law Review*. 1994. Vol. 27: Iss. 3, Article 2 .URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/232682362.pdf>
10. Matsumoto K., Doumpos M., Andriosopoulos K. Historical energy security performance in EU countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2018. Issue 82.P.1737–1748. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2017.06.058>

11. Varsori A. Dalla rinascita al declino: Storia internazionale dell'Italia repubblicana. Bologna: Il Mulino, 2022. 768 p.
12. Ginsborg P. Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi. Torino: Einaudi, 1989. 622 p.
13. Самофатов М. Італійський вектор політики США у період президентства Джона Кеннеді. *Американська історія та політика*. 2023. № 16. С. 70-79. URL: <http://dx.doi.org/10.17721/2521-1706.2023.16.6>
14. Самофатов М. «Золотий вік»: інтеграція італійської економіки у європейський ринок (1951-1973 рр.). *Європейські історичні студії*. 2023. № 15. С. 6-17. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.25.1>
15. Clarke J.C. Russia and Italy against Hitler: The Bolshevik-Fascist Rapprochement of the 1930s. Westport, CT: Greenwood Press, 1991. 240 p.
16. Protocole sur les moyens d'assurer une politique coordonnée dans le domaine de l'énergie, intervenu entre le Conseil de Ministres et la Haute Autorité lors de la 45e session du Conseil tenue le 8 octobre 1957. *EUR-Lex*. 7.12.1957. P.574-578. URL: <https://rb.gy/u0uzwe>
17. Memorandum on the energy policy. *Bulletin of the European Coal and Steel Community*. 1962. 2nd special issue. P. 1-35. URL: <https://aei.pitt.edu/40589/>
18. Archivio storico ENI. Busta 4 (Consigliere economico. URSS e altri). Fascicolo 4883. Numero della Pravda dell'anno 1958. 10 f.
19. Archivio storico ENI. Busta 36 (Viaggio URSS e Cina 14–26 dicembre 1958). Fascicolo 312. Promemoria per l'ing. Mattei. Questioni da trattare con il Sig. Salimowsky. 4 f.
20. Archivio storico ENI. Busta 36 (Viaggio URSS e Cina 14–26 dicembre 1958). Fascicolo 312. Relazione al Dott. Cefis: colloqui a Mosca del 24 luglio 1959. 7 f.
21. Archivio storico ENI. Busta 264 (Russia 1960–1968). Fascicolo 482E. Missione a Mosca (8–17 marzo 1960). 5 f.
22. Foreign Relations of United States, 1958–1960, Foreign Economic Policy, Volume IV / ed. Glenn W. LaFantasie. Washington: U.S. Government Printing Office, 1972. 350 d. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v04>
23. Foreign Relations of United States, 1958–1960, Western Europe, Part 2 / ed. Glenn W. LaFantasie. Washington: U.S. Government Printing Office, 1993. 392 d. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p2>
24. СССР – Италия. Страницы истории, 1917–1984: Документы и материалы / М-во иностр. дел СССР, М-во иностр. дел Италии. М.: Политиздат, 1985. 293 с.
25. Hoskins H.L. Soviet Oil in the Cold War. Washington: U.S. Government Printing Office, 1961. 32 p. URL: <https://hdl.handle.net/2027/uc1.a0000447979>
26. Внешние экономические связи СССР в 1989 г. / М-во внешних экономических связей СССР, Госкомстат СССР. М.: Финансы и статистика, 1990. 288 с.: ил.
27. Ноткин Д. Перестройка топливного баланса. *Плановое хозяйство*. 1959. № 1. С. 42-53.
28. I diari di Luca Pietromarchi. Ambasciatore italiano a Mosca (1958–1961). / A cura di B. Bagnato. Firenze: Leo Olshki, 2002. 506 p. URL: <http://www.byterfly.eu/islandora/object/librib:228177#mode/2up>
29. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ: Основи, 2004. 230 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf
30. Пазоліні П.П. Нафта: роман. / Пер. з іт. Ю.В. Григоренко. Харків: Фоліо, 2014. 700 с.

References

1. Bagnato, B. (2003). *Prove di ostpolitik: Politica ed economia nella strategia italiana verso l'Unione Sovietica: 1958-1963*. [Online]. Firenze: Leo S. Olshki editore. Available from: <http://www.byterfly.eu/islandora/object/librib%3A229185#mode/2up> [In Italian].
2. Bagnato, B. (2010). L'Italia e la guerra d'Algeria : il governo, i partiti, le forze sociali e l'Eni di Mattei. *Enrico Mattei e l'Algeria durante la Guerra di Liberazione Nazionale* (pp.23-40).

- [Online]. Algeri: Istituto Italiano di Cultura di Algeri. Available from: https://baldi.diplomacy.edu/diplo/texts/cantini_Mattei_IT.pdf [In Italian].
3. Cantoni, R. (2015). Breach of faith? Italian-Soviet Cold War Trading and ENI's International "Oil Scandal". *Quaestio Rossica*. [Online]. Vol. 4, pp. 180–198. Available from: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01264554/document> [In English].
 4. Salacone, A. (2013). Le relazioni italo-sovietiche nel decennio 1958-1968. *Storicamente*. [Online]. Vol. 5, pp. 1-11. Available from: <https://doi.org/10.1473/stor434> [In Italian].
 5. Oddo, G., Antoniani, R. (2022). *L'Italia nel petrolio: Mattei, Cefis, Pasolini e il sogno infranto dell'indipendenza energetica*. Feltrinelli, 2022 [In Italian].
 6. Weil, G. (Ed.) (1965). *A Handbook on the European Economic Community*. New York, Washington, London: Praeger. [Online]. Available from: <https://aei.pitt.edu/3216/1/3216.pdf> [In English].
 7. Yergin, D. (1991). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. [Online]. Simon&Schuster. Available from: <https://rb.gy/wr5a1x> [In English].
 8. Papanikos, G. T. (2015). Energy security, the European Energy Union and the Mediterranean countries. *Athens Journal of Mediterranean Studies*. [Online]. Vol. 3, pp. 341-354. Available from: <https://rb.gy/jb6vxx> [In English].
 9. Fishbane, J.D. (1994). The Troubled Evolution of Energy Policy in the EEC: A Discordant Note in the Harmonization Process. *Akron Law Review*. [Online]. Vol. 27: Iss. 3, Article 2, pp. 301-354. Available from: <https://core.ac.uk/download/pdf/232682362.pdf> [In English].
 10. Matsumoto, K., Doumpos, M., & Andriosopoulos, K. (2018). Historical energy security performance in EU countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. [Online]. Issue 82, pp. 1737–1748. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2017.06.058> [In English].
 11. Varsori, A. (2022). *Dalla rinascita al declino: Storia internazionale dell'Italia repubblicana*. Bologna: Il Mulino [In Italian].
 12. Ginsborg, P. (1989). *Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi*. Torino: Einaudi [In Italian].
 13. Samofatov, M. (2023). Italijs"kyj vektor polityky SShA u period prezydenstva Dzhona Kennedi. *Amerykans"ka istoriya ta polityka*, 16, pp. 70-79. [Online]. Available from: <http://dx.doi.org/10.17721/2521-1706.2023.16.6> [In Ukrainian].
 14. Samofatov, M. (2023). "Zolotyj vik": intehraciya italijs"kyi ekonomiky u yevropejs"kyj rynok (1951-1973 rr.). *Yevropejs"ki istorychni studiyi*, 15, pp. 6-17. [Online]. Available from: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.25.1> [In Ukrainian].
 15. Clarke, J.C. (1991). *Russia and Italy against Hitler: The Bolshevik-Fascist Rapprochement of the 1930s*. Westport, CT: Greenwood Press. [In English].
 16. Protocole sur les moyens d'assurer une politique coordonnée dans le domaine de l'énergie, intervenu entre le Conseil de Ministres et la Haute Autorité lors de la 45e session du Conseil tenue le 8 octobre 1957. *EUR-Lex*. [Online] 7.12.1957. pp. 574-578. Available from: <https://rb.gy/u0uzwe> [In Dutch, German, French, Italian].
 17. Memorandum on the energy policy (1962). *Bulletin of the European Coal and Steel Community*. [Online]. 2nd special issue, pp. 1-35. Available from: <https://aei.pitt.edu/40589/> [In French].
 18. Numero della Pravda dell'anno 1958. *Archivio storico ENI*. Busta 4 (Consigliere economico. URSS e altri). Fascicolo 4883. 10 f. [In Russian].
 19. Promemoria per l'ing. Mattei. Questioni da trattare con il Sig. Salimowsky. *Archivio storico ENI*. Busta 36 (Viaggio URSS e Cina 14–26 dicembre 1958). Fascicolo 312. 4 f. [In Italian].
 20. Relazione al Dott. Cefis: colloqui a Mosca del 24 luglio 1959. *Archivio storico ENI*. Busta 36 (Viaggio URSS e Cina 14–26 dicembre 1958). Fascicolo 312. 7 f. [In Italian].
 21. Missione a Mosca (8–17 marzo 1960). *Archivio storico ENI*. Busta 264 (Russia 1960–1968). Fascicolo 482E. 5 f. [In Italian].
 22. LaFantasie, G.W. (Ed.) (1972). *Foreign Relations of United States, 1958–1960, Foreign Economic Policy, Volume IV*. Washington: U.S. Government Printing Office. [Online]. Available from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v04> [In English].

23. LaFantasie, G.W. (Ed.) (1993). *Foreign Relations of United States, 1958–1960, Western Europe, Part 2*. [Online]. Washington: U.S. Government Printing Office. Available from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v07p2> [In English].
24. SSSR – *Italija. Stranicystorii, 1917–1984: Dokumenty i materialy* (1985). Moscow: Politizdat, 1985. [In Russian].
25. Hoskins, H.L. (1961). *Soviet Oil in the Cold War*. Washington: U.S. Government Printing Office. [Online]. Available from: <https://hdl.handle.net/2027/uc1.a0000447979> [In English].
26. *Vneshnie ekonomicheskie svyazi SSSR v 1989 g.* (1990). Moscow: Finansy i statistika [In Russian].
27. Notkin D. Perestrojka toplivnogo balansu (1959). *Planovoe hozjajstvo*. № 1, pp. 42–53. [In Russian].
28. Bagnato, B. (ed.) (2002). *I diari di Luca Pietromarchi. Ambasciatore italiano a Mosca (1958–1961)*. Firenze: Leo Olshki. [Online]. Available online: <http://www.byterfly.eu/islandora/object/librib:228177#mode/2up> [In Italian].
29. Bodriyar, Zh. (2004). Symulyakry i symuliyaciya. Kyiv: Osnovy. [Online]. Available from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliyaciya.pdf [In Ukrainian].
30. Pasolini, P.P. (2014). *Nafta: roman*. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian].

Domin O., Samofatov M. The Italian-Soviet Oil Agreement of 1960 in the Context of European Energy Security.

On October 11, 1960, an agreement was made between the Italian state energy company Ente Nazionale Idrocarburi (ENI) and the Soviet “Soyuznefteexport” for the export to Italy of a batch of oil worth 100 million US dollars in exchange for large-diameter pipes, machinery, tires, and technical assistance. This agreement, despite its purely economic nature, significantly influenced the international political situation of its time.

Firstly, this agreement demonstrated a dangerous trend towards establishing economic cooperation between the countries of the European Economic Community and the USSR, despite belonging to opposing camps of the Cold War. Shortly after its signing, the European Economic Community was forced to review its policy in the energy sector and for the first time introduce the concept of “energy security” into official documents.

Secondly, the agreement between ENI and “Soyuznefteexport”, in which the price of oil was lower than the global average, served as a pretext for NATO to declare the existence of the Soviet plan “Soviet Oil Offensive”. According to reports of the time, the USSR planned to export large volumes to Western European countries in exchange for a change in their political position to a more neutral one. As a result of the research conducted, the NATO Economic Committee and the US Congress limited themselves to issuing recommendations on continuing to study the USSR’s plans to expand trade with Western European countries and to establish quotas on the import of Soviet oil.

Thirdly, an indirect consequence of signing this agreement was the formation of the Organization of Petroleum Exporting Countries, which feared a dumping of oil prices due to the emergence of a new competitor. In 1960, the founding of this organization went unnoticed, but in the future, it significantly influenced the development of the history of the last third of the 20th century.

Thus, studying the circumstances of the signing of the Italian-Soviet oil agreement of 1960 allows us to trace the formation of the problem of European energy security, which poses a serious problem for the countries of the European nowadays.

Keywords: *integration, European Union, Italy, USSR, NATO, USA, oil*